

**КОНЦЕПТ «ПРИРОДА» ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ У ТВОРІ Т. ПРОХАСЬКО «СПАЛЕНЕ ЛІТО»
ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДІ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ**

**THE NATURE CONCEPT AS A DOMINANT CONCEPT
OF THE UKRAINIAN LINGUACULTURE IN THE STORY OF T. PROKHASKO
“A BURNT SUMMER” AND ITS ENGLISH TRANSLATION**

Пригодій О.С.,

*аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується відтворення концепту ПРИРОДА як ключового концепту української лінгвокультури у творі Т. Прохаська «Спалене літо» та його перекладі на англійську мову. Також висвітлюються тлумачення поняття концепту та погляди щодо його трактування в художньому творі. Кожна культура має свій набір традиційних концептів, тобто таких понять, які історично пов'язуються з обраним відображенням навколишнього світу. Певним чином, концепти є втіленням особистісного розвитку нації та предметом і носієм коду культури. Особлива увага акцентується на лексичній реалізації концепту ПРИРОДА в перекладі англійською мовою та її впливі на сприйняття художнього твору.

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, концептуальна картина світу, природа, вода, сонце.

В статье исследуется отображение концепта ПРИРОДА как ключевого концепта украинской лингвокультуры в произведении Т. Прохаська «Сожженное лето» и его переводе на английский язык. Также освещаются интерпретации к пониманию термина «концепт» и мнение о его трактовке в художественном произведении. Каждая культура имеет свой набор традиционных концептов, которые исторически связаны с выбранным восприятием окружающего мира. Таким образом, концепты отображают личностное развитие нации, являются предметом и носителем кода культуры. Особое внимание фокусируется на лексической реализации концепта ПРИРОДА в английском переводе и его влиянии на восприятие произведения.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, концептуальная картина мира, природа, вода, солнце.

The article studies the NATURE concept as a dominant concept of the Ukrainian linguaculture in the T. Prokhasko's story «A Burnt Summer» and its English translation. We pinpoint the term concept and track down the way it is analyzed in the story. Every culture can boast of a vast number of concepts, that is to say, a unique cluster of notions, which mould the world perception. Concepts illustrate a nation's history, its timeline and are the code-bearers of the culture. We accentuate our work on the lexical representation of the NATURE concept in the English translation and the way it influences the reader.

Key words: concept, linguaculture, conceptual world portrait, nature, water, sun.

Постановка проблеми. Концепт є багатозначним поняттям із складною структурою, що досліджує глибинні пласти людської свідомості та допомагає науковцям відкрити нові межі для аналізу художнього твору. У перекладознавчому плані концепт є провідником в іншу культуру, що дозволяє вивчити певні особливості та відмінні характеристики країни автора та призвичаїти їх до буденного життя читача. За допомогою дослідження концепту та концептуальної картини світу перекладач переносить свої думки, міркування, культурні маркери на свою рідну мову, чим і створює ґрунт для міжкультурної комунікації та фундацію для дослідження позамовних чинників перекладу. Концепт не є виключно вживаним поняттям у перекладознавчій науці, адже ми можемо спостерігати цей термін у літературознавстві, лінгвістиці, філософії, психології та соціології. Відтворення лінгвокультурного концепту в перекладі є складним завданням для перекла-

дача, бо відображення концепту вимагає як і тонкого відчуття слова, так і всебічного дослідження концепту, який віддзеркалює історію, культуру, ментальність, цінності, досвід певного народу. Також висвітлення внутрішнього стану, думок та образів вибраної нації завжди створювали перепони для адекватного перекладу художнього твору.

Аналіз останніх досліджень. Останні роки рясніють дослідженнями, присвяченими вивченню походження терміну концепту, його тлумаченню, висвітленню особливостей, класифікацій та структури. З підвищенням інтересу до вивчення когнітивних процесів людини та явища концепту багато вчених займалися його дослідженнями та висвітленням відтворення концептів у перекладі: С.А. Аскольдов, А.О. Огар, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, А.П. Гаврилюк, О.І. Южакова, В.І. Карасик, А.П. Бабушкін, І.В. Фісак, Т.В. Монахова, О.М. Лашук, В.А. Маслова та багато інших.

У даній статті **основним завданням** можна виділити дослідження терміну «концепт», різновекторні думки щодо його тлумачення та структури, а також аналіз відтворення концепту ПРИРОДА як одного з домінантних концептів української лінгвокультури у творі Т. Прохаська «Спалене літо» та його перекладі на англійську мову О. Рудакевич «A Burnt Summer».

Виклад основного матеріалу. А.О. Огар наголошує в статті «Суперечливі аспекти поняття «концепт», що дослідження глибинного зв'язку когнітивних структур пізнання й мовних форм, способів концептуалізації культурних схем посилює увагу лінгвістів до поняття «концепт» [10, с. 242].

В інтерпретації О.С. Кубрякової концепт є «терміном, що слугує для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що виражає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [5, с. 90].

З.Д. Попова в підручнику «Очерки по когнитивной лингвистике» підкреслює, що мовні засоби вираження концепту можуть бути різними: лексеми та фразеологічні одиниці; вільні словосполучення; речення; тексти і сукупності текстів – для експлікування складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів [11, с. 38].

А.П. Гаврилюк у статті «Роль концепту в перекладознавстві» зазначає, що нині активно ведуться дослідження як окремих концептів – «доля», «сумління», «совість» (Т.В. Радзівська), «кохання», «щастя» (С.Г. Воркачов), «обов'язок» (Т.В. Булигіна, О.Д. Шмельов, А.Д. Кошелєв), «істина» (В.А. Лукін), «простір» (О. Забуранна), «дорога» (О.О. Іпполітов) тощо – так і цілісних концептосфер. За спостереженнями вчених, існують типові концепти, виразно представлені в усіх мовах і культурах; поряд із ними в кожній культурно-мовній традиції наявні специфічні концепти або концепти зі специфічними складниками, зокрема «душа» (Ю.С. Степанов), «совість» (Ю.Д. Апресян), «воля» (О.Д. Шмельов) [3, с. 19].

О.І. Южакова в статті «Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки)» тлумачить, що «концепт – посередник між словом і дійсністю» [14, с. 58].

В.І. Карасик розрізняє концепти за сферами людської діяльності: «Концепти є первісними культурними утвореннями, які транслюються в різні сфери буття людини, зокрема, у сфери

переважно поняттєві (науку), переважно образного (мистецтво) і переважно діяльнісного (побут, життя) освоєння світу» [4, с. 6]. А.П. Бабушкін також розуміє концепт як «будь-яку дискретну одиницю колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу, що збережена в національній пам'яті носіями мови у вигляді пізнаного, вербально позначеного субстрату» [2, с. 95].

С.А. Аскольдов, один із засновників вчення про концепт, визначає цей термін як «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» [1, с. 269]. Концепт, на його думку, не завжди є заміником реальних предметів, він може замінити певні частини предмета чи реальних дій, як, наприклад, концепт «справедливість», і загалом замінити різного роду вельми точні й суто мисленнєві функції [1, с. 270].

На думку І.В. Фісак, описану в статті «Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі», на сьогодні концепт – це ключовий термін когнітивної лінгвістики, зміст якого суттєво відрізняється в підходах різних наукових шкіл та окремих учених. Разом із тим категорія «концепт» широко використовується в сучасних дослідженнях із філософії, логіки, психології, культурології, літературознавства, тому несе на собі відбиток усіх цих інтерпретацій [13, с. 70].

У статті «Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука: коментар письменника» Т.В. Монахова зазначає, що В. Шевчук уважає, що «концепт – поняття неоднозначне, і як таке його й треба розглядати», і пропонує таке його розуміння: «Концепт – це складне абстрактне поняття, яке вживається під час творення художнього твору і яке стає інтелектуальним стрижнем, що з'єднує твір в єдину конструкцію, є його визначальною думкою, яка проходить через увесь твір у формі образних знаків, а водночас є побудником творення символів, метафор, з'єднуючи невідповідні поняття в несподіваному ракурсі і тим наповнюючи твір поглибленим змістом. Це свідоме оперування культурним спадком попередніх епох через використання загальноприйнятих, загальнолюдських національних смислів. Концепт вражає освіченого читача несподіваними порівняннями символів, витворюючи вишукану структуру, яка не раз заміняє сюжет» [9, с. 91].

О.М. Лащук у статті «Концепт як феномен когнітивної лінгвістики» акцентує, що в конкурентній боротьбі в лінгвістичній літературі з початку 90х років минулого століття зіткнулися терміни «концепт» (Н.Д. Арутюнова, Д.С. Ліхачов,

Ю.С. Степанов, С.Х. Ляпін, В. П. Нерознак та ін.), «лінгвокультурема» (В.В. Воробйов), «міфологема» (М.Ляхтєсняки, В.М. Базильов), «лого-епістема» (Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвікова), проте на сьогодні стає очевидним, що найбільш життєздатним виявився «концепт», який за частотою вживання значно випередив усі інші протермінологічні новоутворення [6, с. 65].

На думку В.А. Маслової, в сучасній лінгвістичній науці існує три підходи до визначення концепту: 1) культурологічний, тобто вся культура розуміється як сукупність концептів та відношень між ними. Відповідно, концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини (Ю.С. Степанов, В.М. Телія); 2) семантичний, коли семантика мовного знаку представляється єдиним засобом формування змісту концепту (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, Н.Д. Шмельова та ін.); 3) лінгвокультурологічний, де вважається, що концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення значення з особистим та народним досвідом людини [7, с. 4].

Концепт ПРИРОДА є превалюючим концептом у творі Т. Прохасько «Спалене літо», адже відтворення концептів-архетипів, погодних явищ та світу живого відображує внутрішні переживання героя та створюють ореол таємниці, що також підсилюється за рахунок структурних особливостей та нарації. Концепт ПРИРОДА представлений у творі різноманітними елементами живого світу: водою (та похідними: русла річок, дощ, ливень), вітром, сонцем (та похідними: вогонь, процес палення, дим, попіл, літо, випалення, сухість, задуха, пожежа), рослинами: ожина, трава, дерева, квіти, мох.

Г.І. Табакова звертає увагу в статті «Концепт «ПРИРОДА» в структурі художнього світу ліричної прози», що явища природи, пейзажі стають для ліричного суб'єкта поштовхом до переосмислення та обмірковування різноманітних явищ дійсності, за їх допомогою будується витончений ліричний сюжет, притаманний метажанру. Концепт природи має досить розгалужену структуру, що складається з великої кількості лексичних експлікацій, а тому, незважаючи на загально-вживаність, у творчості кожного письменника він набуває нових семантичних ознак [12, с. 46].

У статті «Концепт ПРИРОДА в системі антропоцентричного та когнітивного підходу до мови» О.В. Малайчук наголошує, що концепт ПРИРОДА є базовим концептом концептуальної картини світу людини. Він відображає в мовній

свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді загально-універсальних та культурно-специфічних уявлень про відповідні природні явища [8, с. 50].

Архетипний концепт ВОДА втілюється у творі в значеннях лексем *русло*, *дощовий*, *річечка*. Цікавим є приклад використання еквівалентного перекладу для відтворення порівняння в тексті оригіналу:

«I нерівності кори каштанів – як химерні русла дощових річечок» [1, с. 1].

«The irregular bark of the chestnut trees looks like streams of whimsical, rain-made brooks» [2, с. 301].

Можемо спостерігати, що в цьому реченні використання еквівалентного перекладу є адекватним, адже порівняння в оригіналі вдало відтворене в перекладі з послабленням готичного елемента в лексемі «химерні». У перекладеному тексті маємо прикметник «whimsical», що має значення «примхливий, вибагливий, капризний, фантастичний, ексцентричний», а значить, змінює вектор емоційності, закладений автором.

Головний герой твору «Спалене літо» переживає сильні почуття до дівчини, і можна побачити, що автор використовує погодні умови для полегшення перцепції сюжету. Наприклад, під час зустрічі з дівчиною ллє дощ, що сприяє їх зближенню, чи, коли герой в роздумах, дощ є його вірним товаришем. Наближаючись до фіналу твору, коли герой знову зустрічає дівчину, все просякнуте сонцем, що має двояке начало. Сміслові атрибути концепту ПРИРОДА відображені елементами *холоду*, *дощу*, *сонця*. Ще один приклад вдалого використання еквівалентного перекладу для відображення концепту ПРИРОДА спостерігаємо нижче:

«Від холоду подошової порожнечі ранку до переповненого людьми віддзеркалення мучивного, мало не осіннього сонця у блискучій від тисяч попередніх стежок бруківці» [1, с. 3].

«From the cold morning desolation after the rain to the troubling, not quite autumn sun reflected on the polished cobblestones crowded with pedestrians» [2, с. 302].

У даному реченні спостерігаємо звернення до еквівалентного перекладу під час відображення «холоду подошової порожнечі ранку» – «cold morning desolation after the rain», де бачимо вербалізацію концепту ПРИРОДА в лексемі «дощ». Відображення концепту ПРИРОДА також є яскравим у перекладі «мало не осіннього сонця в блискучій» – «not quite autumn sun reflected» із вербалізацією слова «сонце».

Використання еквівалентного перекладу є виправданим для втілення «задушливої» емоції, імплікованої автором:

«Я спляю ці папери. Я хочу навечно запам'ятати спокою осінніх гір. Сухість випаленої сонцем трави, крихкість перегрітого моху, запах подушених ожин» [1, с. 4].

«I will burn these papers. I want to forever remember the irresistible allure of autumn mountains. The dryness of sun-burned grass, the brittle fragility of scorched moss, the smell of squashed blackberries» [2, с. 304].

Можна побачити, що відтворення лексичних складників концепту ПРИРОДА виражені образами сонця, задухи, перегріву та рослинним світом. Тут концепт СОНЦЕ представлений як руйнівник, що випалює живе та прекрасне і приносить задуху.

Яскравий приклад використання прийому реметафоризації на позначення концепту ВІТЕР споглядаємо в реченні:

«Дощ, зовсім не літній, а дрібновітрянний, закінчиться, здається, вже восени» [1, с. 1].

«It seems the totally unsummerlike rain, a spray of wet wind, will not cease before autumn» [2, с. 301].

Реметафоризація – це відображення метафори тексту оригіналу в перекладі метафорою. «Дрібновітрянний» дощ влучно відображений метафорою «a spray of wet wind» та посилює атмосферність нетипового літнього дощу, який є буревісником скорої осені.

Ще одним прикладом вдалого відтворення прийому реметафоризації в перекладі є такий:

«...але яскраво уявляєш собі хмари диму, що шарпають темряву розвіяними іскрами, і попіл, цілі гірки попелу, який ще довго зберігає форму листя» [1, с. 4].

«...though in your mind you have a vivid image of the billowing smoke pushing the darkness around with scattering sparks» [2, с. 304].

Прийом реметафоризації використовується під час перекладу словосполучення «хмари диму», який у перекладі відображений як «billowing smoke», що підкреслює образність та відчуття вечора. Під час перекладу свіжої метафори «шарпати темряву» ми спостерігаємо той самий

прийом реметафоризації – «pushing the darkness around», що повністю відтворює мету автора та слугує підсилюючим фактором у створенні почуття загадковості та таємниці.

Спостерігаємо вербалізацію концепту ПРИРОДА в такому реченні:

«Ті слуги повітря виривалися неперервними з тунелів, які можна було простежити аж до повної темряви лісового муру» [1, с. 2].

«A steady flow of dutiful molecules escaped intact from the air tunnels that could be traced all the way to the solid darkness of the forest wall» [2, с. 302].

Під час перекладу свіжої метафори «слуги повітря виривалися» можна простежити, що даний елемент вправно відтворений у перекладі за допомогою пошуку найбільш адекватного варіанту та створення метафори в англійській мові, а саме: «flow of dutiful molecules escaped».

Ще одним прикладом відтворення елементу в полі концепту ПРИРОДА є дощ:

«Я тримаю в кишені одну з її сигарет ще із залитого водою авта» [1, с. 4].

«In my pocket I've kept one of her cigarettes from back when sheets of rain had streamed down the car» [2, с. 304].

У перекладеному тексті бачимо, що перекладач звертається до методу додавання з метою підсилити атмосферність, а також створює нову метафору – «sheets of rain», що є влучним для кращого розуміння контексту художнього твору.

Висновки. Можна стверджувати, що термін концепт посідає чільне місце серед актуальних проблем у перекладі, адже він є різновекторним та багатшаровим поняттям. Через призму того чи іншого концепту читач має змогу дізнатися історію, культуру, характеристику та особливості життя певного народу. Для перекладача відтворення концепту є складним завданням, бо віддзеркалювання «тонкошів», притаманних іншій нації, є завданням не з легких. Аналіз відтворення лінгвокультурного концепту не є лише опосередкованим у перекладознавчій науці, а і є широкоживаним в інших суміжних науках, що підтверджує його інтердисциплінарну природу та породжує багато суперечок щодо його будови, структури та класифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология]. М., 1997. С. 267–279.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка: [монография]. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
3. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 19–21.

4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты: [сб. науч. тр.]. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / под общей редакцией Е.С. Кубряковой. М., 1997. 245 с.
6. Лащук О.М. Концепт як феномен лінгвістики. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2011. Вип. 19. С. 64–72.
7. Лихачёв Д.С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9.
8. Малярчук О.В. Концепт ПРИРОДА в системі антропоцентричного та когнітивного підходу до мови. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21031/1/Малярчук.pdf>.
9. Монахова Т.В. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука: Коментар письменника. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2007. № 1. С. 90.
10. Огар А.О. Суперечливі аспекти поняття «концепт». Проблеми гуманітарних наук. Філологія. 2013. Вип. 32. С. 242–252.
11. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 192 с.
12. Табакова Г.І. Концепт «ПРИРОДА» в структурі художнього світу ліричної прози. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. 2014. Вип. 2. С. 45–55.
13. Фісак І.В. Категорія «Концепт» у сучасному науковому дискурсі. Філологічні науки. 2014. Вип. 17. С. 69–77.
14. Южакова О.І. «Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки)» зазначає, що «концепт – посередник між словом і дійсністю». URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6973/1/14.pdf>.

ВИКОРИСТАНИЙ ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. Прохасько Т. «Спалене літо». URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3617>.
2. Prokhasko T. «A Burnt Summer». URL: http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol05/09-Rudakevych-Prokhasko-Summer.pdf.

УДК 821.161.1+821.161.2-14 Ахматова

СИМВОЛІКА ВІРША-СНУ І СПОГАДУ АННИ АХМАТОВОЇ «ВНОВЬ ПОДАРЕН МНЕ ДРЕМОТОЙ...»: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОМЕНТАР

THE SYMBOLIC OF THE POEM-DREAM AND THE RECOLLECTION OF ANNA AKHMATOVA “THE SLUMBER HAS GIFTED ME AGAIN...”: THE UKRAINIAN CONTEXT AND TRANSLATOR’S COMMENTARY

Смольницька О.О.,

*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник*

Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського

У статті на прикладі вірша Анни Ахматової «Вновь подарен мне дремотой...» наводиться аналіз проблем, які постають під час українського перекладу цього тексту. Розглядаються символи й архетипи, застосовані в згаданому вірші. Задіяно компаративний, символічний, біографічний, перекладознавчий, юнгіанський аналіз. Наводиться міфологічний аналіз ключових образів. Доводиться вплив української ментальності авторки на творення вірша. Робота має теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: поезія, переклад, Срібний вік, колір, образ, символ, архетип.

В статье на примере стихотворения Анны Ахматовой «Вновь подарен мне дремотой...» приводится анализ проблем, возникающих при украинском переводе этого текста. Рассматриваются символы и архетипы, примененные в упомянутом стихотворении. Используются компаративный, символический, биографический, переводоведческий, юнгинский анализы. Приводится мифологический анализ ключевых образов. Доказывается влияние украинского менталитета автора на создание стихотворения. Работа имеет теоретическое и практическое значение.

Ключевые слова: поэзия, перевод, Серебряный век, цвет, образ, символ, архетип.